

7–10 METŲ BERNIUKŲ, TURINČIŲ ELGESIO SUNKUMŲ, VIDINĖS AŠ IR OBJEKTŲ REPREZENTACIJOS

Rasa Bieliauskaitė

Socialinių mokslų daktarė docentė
Vilniaus universitetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos
katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. + 370 5 266 76 05
El. paštas: ratemaus@yahoo.com

Eglė Kuraitė

Psichologijos mokslų magistrė
Asociacija „Mentor Lietuva“
Gedimino pr. 12, Vilnius
Tel. + 370 610 953 36
El. paštas: eglekur@gmail.com

Tyrime nagrinėjamos agresyvaus elgesio sąsajos su vidinėmis aš ir objektų reprezentacijomis. Siekiama nustatyti, ar skiriasi vaikų, turinčių elgesio sunkumų, vidinės reprezentacijos nuo vaikų, kurie tokiais sunkumais nepasižymi, ir apibūdinti jas, norint geriau suprasti formuojančias vidines struktūras, susijusias su netinkamu, agresyviu vaikų elgesiu. Buvo tirti 7–10 metų berniukai, turintys elgesio sunkumų, ir lyginami su tokio paties amžiaus berniukais, nepasižyminčiais elgesio ar emocijų sunkumais. Iš viso tirta 30 berniukų: 20 iš klinikinės imties ir 10 – kontrolinės. Eksternalūs sunkumai matuoti Vaikų elgesio klausimynu (CBCL 6/18). Reprezentacijoms tirti naudotos projekcinės metodikos: Vaikų apėrcijos testas (CAT) ir Šeimos kinetinis piešinys. Projekcinė medžiaga analizuota ir vertinta pagal Socialinio supratimo ir objektų ryšių skalę (Westen et al., 2002) ir Visuminio vertinimo skales (Fury et al., 1997). Tyrimo duomenimis, berniukų, turinčių elgesio sunkumų, vidinės aš ir objektų reprezentacijos skiriasi nuo berniukų, nepasižyminčių elgesio sunkumais. Klinikinės imties vaikų reprezentacijos mažiau diferencijuotos, neigiamas emocinio tono, menkesnis šių vaikų įsitraukimas į santykius, prastesnis vertybių ir moralinių standartų išsivystymas ir socialinio priežastingumo supratimas. Elgesio sunkumų turintys berniukai objektus (kitus) mato kaip abejingus, atstumiančius, nepastovius, pažeidžiamus, nepatikimus, negalinius suteikti pagalbos. Vidinis aš reprezentuojamas kaip pažeidžiamas, atstumtas, nepriklausantis šeimai. Tyrimo taikytos projekcinės metodikos ir gautos medžiagos vertinimai leidžia numatyti, kurie vaikai turi elgesio sunkumų, o kurie ne. Elgesio sunkumų turinčių vaikų vidinės reprezentacijos pasižymi tam tikrais specifiniais bruožais. Per naują patyrimą ilgalaikėje psichoterapijoje gali formotis adaptyvesnės vidinės struktūros.

Pagrindiniai žodžiai: berniukų elgesio sunkumai, aš ir kito vidinės reprezentacijos, projekcinės metodikos.

Vaikų elgesio sunkumai – viena iš dažniausių priežasčių, dėl kurių kreipiamasi į vaikų psichikos specialistus. Šiuos sunkumus ypač sunku toleruoti, nes jie sutrikdo šeimos, mokyklos ir / ar bendruomenės gyvenimą, gali padaryti tiesioginės žalos – vagystės, užpuolimai, vandalizmas, taip pat kainuoja pagalba tokiems vaikams ir jų aukoms (Romeo et al., 2006). Šie sunkumai tampa la-

bai aktualūs, kai toks vaikų elgesys išlieka stabilus ir veikia vaiko prisitaikymą visą gyvenimą. Tyrimai patvirtina, kad dažnai ankstyvi elgesio sunkumai nėra „išaugami“, o tęsiasi iki vaikystės ir paauglystės (Anselmi et al., 2008; Moffit, 2003), gali virsti asocialaus tipo asmenybės sutrikimais (TLK-10, 1997).

Naujos giluminės psichologijos teorijos

tyrinėja asmens elgesio ir ankstyvųjų santykių sąsajas. Objektų ryšių teorijos požiūriu asmens elgesys priklauso nuo vidinių struktūrų, kurios formuojasi ankstyvųjų santykių kontekste. Psichopatologija yra sutrikusi savasties ir objektų internalizacija, kuri vėliau pasireiškia per tarpasmeninius santykius (Bateman and Fonagy, 2004). Taigi, galima kelti prielaidas apie suaugusiųjų ir vaikų elgesio sunkumų socialinėse santykiuose šaknis ankstyvoje vaikystėje.

Per kiekvieną dažniausiai pasikartojantį subjektyvų santykių patyrimą (tai gali būti tikslios arba ne tikrovės reprezentacijos) susikuria objektų ryšių modeliai. Per santykius formuojasi ir vidinis aš vaizdas. Santykių ir prieraišumo patirtis vaiko vidinėje organizacinėje sistemoje sukuria patirties modelius, vadinamus vidiniais darbiniais modeliais, kurių pagrindu formuojasi vidinės reprezentacijos (Fonagy and Target, 2003). Pagrindinė objektų ryšių teorijos hipotezė – vidinės reprezentacijos ir emociniai procesai yra susiję ir gali veikti elgesį tarpasmeniniuose santykiuose. Nuo jų priklauso, kaip vaikas reaguoja į gyvenimo sunkumus, prisitaiko socialinėje aplinkoje, kokius santykius kuria (Niec and Russ, 1996). Galima kelti prielaidas, kad ankstyvoje vaikystėje susidariusių vidinių reprezentacijų ypatybės yra tarsi pamatas vaikų agresyviai elgesiui susiformuoti. Elgesio sunkumai kyla iš riboto gebėjimo interpretuoti kito psichines būsenas arba dėl painių ir netikslių savo ir kitų asmenų reprezentacijų sukūrimo (Bateman and Fonagy, 2004). L. A. Sroufe (2005) ilgalaikiame tyrime nagrinėjo aš ir kitų reprezentacijas žaidimo, piešinių ir projekcinių istorijų metodais. Jo tyrimų duomenimis, ankstyvųjų santykių ypatybės ir vėlesnės vidinės reprezentacijos yra tarpusavyje su-

sijusios, taip pat reprezentacijos susijusios su vaikų elgesio modeliais. Buvo pastebėta, kad ne tik reprezentacijos tarpininkauja tarp vaiko ankstyvojo patyrimo ir vėlesnio prisitaikymo, bet ir vėlesni patyrimai daro įtaką vidinėms reprezentacijoms (Carlson et al., 2004). Vaiko psichologinė raida gali būti apibūdinama kaip abipusis patirties ir reprezentacijų sąveikos procesas. Ankstyvosios santykių ir objektų reprezentacijos yra aktyvus konstruktas, kuris gali kisti, bet kartu ir veikti aplinką, jos priėmimą bei suvokimą.

Siekiant suprasti elgesio sunkumų ir vidinių reprezentacijų sąsajas, galima remtis S. I. Greenspan ir B. L. Benderley (1998). Šie autoriai, kalbėdami apie agresyvius vaikus teigia, kad jei jie nepatiria artimų santykių ir malonių sąveikų kūdikystėje, tai jų nebesitiki ir apskritai vengia, todėl neišmoksta tiksliai perskaityti socialinių ir neverbalinių ženklų, kuriais bendraujama reiškiant rūpestį ir pagalbą. Jie neteisingai „perskaito“ grėsmes daugumoje socialinių sąveikų. Jie negali reaguoti empatiškai ir išreikšti savo jausmus ar juos sulaikyti, nes tam reikia pereiti iš primityvios, emocijų valdomos pozicijos į savirefleksijos ir empatijos poziciją. „Tokie vaikai negavo pamokų, kurias gali suteikti ankstyvas emocinis artumas“, – teigia S. I. Greenspan (Greenspan and Benderley, 1998, 144 p.).

G. Kochanska ir bendraautorai (2008) savo tyrimu iš dalies pagrindžia teorines prielaidas, kad vaikai, patirdami nemalonus sąveikas su globėjais ar nepakankamą globėjų reagavimą, pradeda jų vengti ir dėl to neišmoksta tinkamai reaguoti socialinėse situacijose. Šios prielaidos taip pat susijusios su tyrimais, kuriais remiantis pažymima, kad vaikai, turintys elgesio sunkumų, dažnai pasižymi vengiančiu prierai-

šumo stiliumi (Sroufe, 2005). Agresyvaus elgesio sąsajas su atstūmimu nagrinėja ir socialinės informacijos apdorojimo (SIA) teorijos autoriai (Dodge et al., 2003). Jie teigia, kad tai, kaip vaikai interpretuoja socialinius ženklus, yra susiję su jų priskiriama stimulo priežastimi arba bendraamžio ketinimu. Remiantis SIA modeliu, maži vaikai, pasižymintys elgesio sunkumais, turi socialinės informacijos apdorojimo arba socialinių ženklų interpretavimo deficitą (Crick and Dodge, 1994).

Remiantis J. Hill ir bendraautorių (2007) pastebėjimais, kaip socialinių sąveikų vengimas veikia vaiko vidines reprezentacijas ir gebėjimą tinkamai suprasti kitų žmonių emocijas bei į jas reaguoti, galima kelti prielaidas, kad tokie pat mechanizmai dalyvauja ir vaikui vengiant bendrauti su bendraamžiais ar kai jis yra atstumiamas – jis negali mokytis socialinių įgūdžių, impulsų kontrolės, emocijų atpažinimo per patirtį, todėl jo elgesys tampa vis mažiau adaptyvus.

Elgesio sutrikimų turinčių vaikų vidinių aš reprezentacijų ypatumai atskleidžiami agresyvaus elgesio ir savivertės tyrimais. R. F. Baumeister ir bendraautoriai (1996) pažymi, kad tyrimų, nagrinėjančių agresyvaus elgesio ir savivertės sąsajas, rezultatai yra labai įvairūs. Jie aprašo alternatyvią agresijos pasireiškimo teoriją, kad toks elgesys yra labiau susijęs su nestabilia saviverte ir grėsmės „išpūstam aš“ pajautimu – iš „pažeistos garbės“, nei tik su maža ar labai didele saviverte (Baumeister et al., 1996; Cale and Lilienfeld, 2006). Teigiama, kad agresija labiausiai yra susijusi su nestabiliu savęs vertinimu, kai suvokiama grėsmė, jog siekiamas savęs vaizdas gali būti sumenkintas. Tai galima sieti su A. Bateman ir P. Fonagy (2004) aprašoma vidine svetimo aš reprezentacija, kai ji yra

labai nestabili, netvirta ir ją reikia nuolat tarsi patvirtinti ir išsaugoti.

Vaikų, turinčių elgesio sunkumų, vidinės reprezentacijos, nagrinėjamos skirtingų teorijų kontekste, pirmiausia išryškina kitų elgesio, emocijų, ketinimų interpretavimą. Socialinės informacijos apdorojimo modelio kontekste įvardijamos pagrindinės atribucijų klaidos, sunkumai suprasti kitų jausmus ir socialinius ženklus, o objektų ryšių teorija pabrėžia vidinių darbinių modelių ypatybes ir jų formavimąsi. Svarbu pažymėti, kaip šios teorijos gali papildyti viena kitą nagrinėjant netinkamą vaikų elgesį, susiejant realų elgesį, kognityvias schemas ir vidines schemas – vidines reprezentacijas.

Dauguma tyrimų, ieškodami vaiko asmeninį ir socialinį funkcionavimą numatančių veiksnių, nagrinėja tam tikrą formuojantį patyrimą (smurto patirtį, motinų charakteristikas) ir bando susieti su padariniais vaikui (agresyviu elgesiu). Tai, kaip ta patirtis paveikia vaiką, dažnai priklauso nuo to, kaip ji reprezentuojama vidinėse struktūrose ir kaip paveikia vaiko įsitikinimus. Tyrimų, kurie nagrinėtų vaikų elgesio sunkumų susiformavimo mechanizmus, nėra daug, todėl svarbu tirti, kokios yra vaiko vidinės asmenybės struktūros. Siekiant geriau suprasti tokius vaikus, ypač ieškant tinkamų intervencijos būdų, svarbu nagrinėti ne tik vidinių reprezentacijų sąsajas su elgesiu ar emocijomis, bet ir tai, kokios yra šių vaikų vidinių reprezentacijų ypatybės bei turinys. Šio tyrimo tikslas yra palyginti berniukų, turinčių elgesio sunkumų, vidines aš ir objektų reprezentacijas su berniukų, kurie tokiais sunkumais nepasižymi, taip pat išskirti berniukų, turinčių elgesio sunkumų, vidinių aš ir objektų reprezentacijų ypatybes.

Galima kelti prielaidas, kad vaikai, turintys elgesio sunkumų, kitus suvokia kaip priešiškesnius, atstumiančius, todėl patys renkasi sąveikų vengimo strategijas ir taip neišmoksta suprasti ir tiksliai interpretuoti socialinių ženklų. Tikėtina, kad vidinis kitų ir santykių vaizdas, nedalyvaujant socialinėse sąveikose, nesivysto, todėl vidinės reprezentacijos nėra pakankamai diferencijuotos, objektų savybės nėra integruotos. Kai ankstyvos sąveikos su artimiausiais suaugusiais sutrikdomos, susiformuoja ir pažeidžiamas, nestabilus savęs vaizdas. Tokia vidinių reprezentacijų ypatybių kombinacija gali lemti netinkamą, agresyvią elgesį, kai yra siekiama „išsaugoti save“, o gebėjimas įsitraukti į santykius ir dalyvauti juose visavertiškai yra sutrikdytas dėl vidinių struktūrų raidos.

METODIKA

Tyrimo dalyviai. Buvo tiriami pradinio mokyklinio amžiaus berniukai, gyvenantys šeimoje su tėvais ar globėjais. Tiriamųjų amžius – nuo 7 iki 10 metų. Iš viso buvo iširta 30 berniukų.

Tyrimė lyginamos 2 imtys.

Klinikinė imtis: 20 berniukų, kurie turi elgesio sunkumų (dėl kurių buvo kreiptasi į psichikos sveikatos specialistus ir pagal Vaikų elgesio klausimyno agresijos skalės įverčius šie vaikai priskiriami „ribos“ arba „nuokrypio“ grupėms). Klinikinė grupė skiriama į dvi grupes: 1. ribos (10 berniukų, amžiaus vidurkis – 9,2, standartinis nuokrypis – 1) ir 2. nuokrypio (10 berniukų, amžiaus vidurkis – 8,7, standartinis nuokrypis – 0,9). Berniukai buvo tiriami Vilniaus universitetinės Vaikų ligoninės Vaiko raidos centre, Paramos vaikams centre ir Šeškinės pradinėje mokykloje, kur yra specialioji klasė vaikams, turintiems

elgesio sunkumų. Buvo gautas tėvų ir ištaigų atstovų sutikimas atlikti tyrimą.

Kontrolinė imtis: 10 berniukų, kurie neturi ryškių psichologinių problemų ir nėra siūsti psichologiniam ištyrimui ar gydymui. Pagal Vaikų elgesio klausimyno internalių sunkumų skalę patenkantys į normos arba ribos grupes, pagal eksterналиų sunkumų skales priskiriami normos grupei. Berniukai buvo tiriami keliose Vilniaus pradinėse mokyklose. Buvo gautas tėvų ir mokyklų vadovų sutikimas atlikti tyrimą. Amžiaus vidurkis – 8,2, standartinis nuokrypis – 0,9. Grupės homogeniškos pagal amžių (Levene homogeniškumo testo reikšmė – 0,12, $p > 0,05$).

Tyrimo priemonės

Vaikų elgesio klausimynas (*Child Behavior Checklist, CBCL 6/18*) (Achenbach and Rescorla, 2001) – T. M. Achenbach sudaryto ASEBA grupės klausimyno atnaujinta versija, skirta vaikų nuo 6 iki 18 metų elgesiui ir emocijoms problemoms įvertinti. Klausimynas išverstas į lietuvių kalbą ir standartizuotas (Žukauskienė ir Kajokienė, 2006). Informaciją apie vaiką pateikia tėvai ar globėjai. Klausimyną sudaro 20 teiginių, skirtų vaiko kompetencijoms ir adaptyviam elgesiui vertinti, ir 112 teiginių, kuriais vertinami vaikų elgesio ir emociniai sunkumai. Kiekvieną teiginį respondentas vertina 3 balų skale: 0 – teiginys neteisingas, 1 – iš dalies ar kartais teisingas, 2 – dažnai ar labai dažnai teisingas. Klausimyną sudaro 8 subskalės: nerimastingumo / depresiškumo, užsisklendimo, somatinių skundų, socialinių sunkumų, dėmesio sunkumų, mąstymo sunkumų, agresyvumo, taisyklių laužymo. Nerimastingumo / depresiškumo, užsisklendimo ir somatinių skundų skalės sujungiamos į

internalių sunkumų skalę, o agresyvumo ir taisyklių laužymo skalės – į eksternalių sunkumų skalę.

Vaikų apercepcijos testas (*Children apperception test (CAT)*) (L. Bellak and S. S. Bellak, 1959). Testą sudaro 10 paveikslėlių, kuriuose vaizduojami žmonės įvairiose situacijose. Parinkti tokie paveikslėliai, kurie gali atskleisti svarbiausių tokio amžiaus vaikų gyvenime situacijų suvokimą: oralinės ir su valgymu susijusios specifinės problemos, santykiai su tėvais, broliais / seserimis ir bendraamžiais, agresija, priėmimas į suaugusiųjų pasaulį, baimės, vienišumas ir kt. Paveikslėliai pateikiami po vieną. Vaiko prašoma papasakoti, kas vyksta paveikslėlyje. Po kiekvieno pasakojimo pateikiami papildomi skatinantys klausimai: kas vyko prieš tai? Kas vyko po to? Kaip jaučiasi kiekvienas veikėjas? Ką kiekvienas veikėjas galvoja?

Vaikų pasakojimai analizuojami remiantis Socialinio supratimo ir objektų ryšių skale (*Social Cognition and Object Relations Scales (SCORS)*) (Westen et al., 2002) – tai apercepcijos testams vertinti skirta sistema, kai vertinamos keturios dimensijos:

- Rerezentacijų kompleksiškas – kiek gali atskirti kito asmens požiūrio taškų nuo savojo ir kaip gali diferencijuoti savo emocijas, mintis, nuostatas; save ir kitus suvokia kaip nekintančius laike ir erdvėje, įvairiapusių; suvokia save ir kitus kaip turinčius sudėtingus motyvus ir subjektyvią patirtį.
- Emocinis reprezentacijų tonas – ko tikimasi iš pasaulio ir žmonių, kiek socialinės interakcijos suprantamos kaip malonios ir praturtinančios ar gąsdinančios ir trikdančios.
- Emocinis įsitraukimas į santykius,

vertybių ir moralinių standartų išsivystymas – ar santykiai yra patiriamai kaip prasmingi ir įpareigojantys, ar suprantami kaip tikslas, ar labiau kaip priemonės siekti savo tikslų, ar įvykiai suprantami ir apibūdinami ne tik kaip norų patenkinimas, ar yra išvystyti moraliniai standartai ir kiek jų paisoma.

- Socialinio priežastingumo supratimas – kiek žmonių veiksmų, minčių, jausmų priežasčių atribucijos yra logiškos, tikslios, sudėtinės ir psichologiškos (angl. *psychologically-minded*).

Kiekvienas pasakojimas apie tam tikrą paveiksluką yra vertinamas šių keturių skalių balais nuo 1 iki 5. Kuo didesnis vertinimas, tuo reprezentacijos yra kompleksiškesnės, emocinis tonas pozityvesnis, emocinis įsitraukimas didesnis ir socialinio priežastingumo supratimas tikslesnis. Pasakojimus vertino du specialiai vertinimo metodikos pamokyti vertintojai. Vienas jų vertino visus duomenis, kitas 30 % duomenų. Abiejų vertintojų skirtingų dimensijų vertinimų ICC (*Intra Class Correlation*) koeficientas varijuoja nuo stiprios (0,70) iki labai stiprios (0,92). Neaiškumai ir klausimai dėl vertinimo buvo aptariami su socialinių mokslų daktaro laipsnį turinčiu konsultantu. Naudoti šią skalę gautas jos autorių leidimas.

Kinetinis šeimos piešinys (Burns and Kaufman, 1970) – tai projekcinė metodika, kuria siekiama atskleisti vaiko šeimos ir jos dinamikos suvokimą, taip pat kaip jis suvokia save šeimos aplinkoje. Atliekant šį tyrimą vaikui duodama A4 formato baltas popieriaus lapas ir 8 spalvoti pieštukai (juodas, rudas, geltonas, mėlynas, žalias, raudonas, oranžinis ir violetinis). Pateikiama instrukcija: „Nupiešk savo šeimą,

įskaitant ir save, taip, kad kiekvienas narys ką nors darytų.“ Kai vaikas baigia piešti, jo prašoma papasakoti, ką nupiešė, pateikiami klausimai: „Kaip kiekvienas šeimos narys jaučiasi?“, „Ką kiekvienas šeimos narys galvoja?“

Šeimos piešiniai vertinami visuminio vertinimo skalėmis (*Global rating scales for family drawings*) (Fury et al., 1997) – tai šeimos piešinio vertinimo metodas, kai tam tikri piešinio požymiai yra sugrupuojami į bendras požymių grupes. Iš viso sudarytos 8 požymių grupės:

2 pozityvios dimensijos:

- Gyvybingumas / kūrybingumas: emocinis įsitraukimas piešiant, kai piešinys ilgai gražinamas, yra daug detalių, atsispindi kūrybiškumas.
- Pasididžiavimas ir laimingumas šeimoje: vaiko jausmas, kad jis priklauso šeimai ir yra laimingas tarp šeimos narių.

6 negatyvios:

- Pažeidžiamumas: pažeidžiamumas ir netikrumas, kai pastebimi dydžio iškraipymai, tam tikras figūrų išdėstymas lape, kai kurių kūno dalių išryškkinimas.
- Emocinis atstumas / izoliacija: vienišumas, atsispindintis paslėptose pykčio, neutralių ar neigiamų emocijų išraiškose, nusakomas atstumu tarp mamos ir vaiko.
- Įtampa / pyktis: įtampa ar pyktis, kai figūros yra suvaržytos, sustingusios, nenaudojamos spalvos, detalės, nupieštos nerūpestingai ar užpieštos / perbrauktos.
- Apsikeitimas vaidmenimis: apskeitimas vaidmenimis tarp vaiko ir mamos, apie kurį sprendžiama iš mamos ir vaiko santykinio dydžio,

pozicijos ir pavaizduoto vaidmens.

- Keistumas / disociacija: dezorganizacija, išreikšta neįprastais ženklais, simboliais, fantazijų temomis.
- Bendra patologija: bendras negatyvumo laipsnis, atspindimas bendro figūrų išdėstymo, užbaigtumo, spalvų naudojimo, detalių, emocijų ir scenos fono.

Kiekvienas piešinys vertinamas pagal visas skales balais nuo 1 iki 7. Piešinius vertino du specialiai vertinimo metodikos pamokyti vertintojai. Vienas vertino visus piešinius, kitas – 30 % (12) piešinių. Koreliacija (ICC (*Intra Class Corelation*) koeficientas) tarp abiejų vertintojų skirtingose skalėse varijuoja nuo stiprios (0,70) iki labai stiprios (0,94). Leidimas naudoti šią skalę gautas.

Rezultatai

Siekiant išsiaiškinti, ar skiriasi SCORS dimensijų pasakojimų vertinimai tarp vaikų grupių („normos“, „ribos“ ir „nuokrypio“), išskirtų pagal CBCL 6/18 agresijos skalę, buvo atlikta vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA). Visi kintamieji tenkino normalumo sąlygą pagal Kolmogorovo ir Smirnovą neparimetrinį kriterijų, dispersijos lygios. Patikimumo lygmuo – $\alpha = 0,05$.

„Nuokrypio“ ir „normos“ grupių pasakojimo vertinimai pagal SCORS statistiškai reikšmingai skyrėsi visų dimensijų (reprezentacijų kompleksiško, emocinio tono, įsitraukimo į santykius, vertybių bei moralinių standartų išsivystymo, socialinio priežastingumo). „Normos“ grupės vertinimo vidurkiai buvo didesni nei „nuokrypio“. Taip pat statistiškai reikšmingai „normos“ grupei priskiriamų vaikų vertinimai buvo didesni nei „ribos“ grupių vidurkiai. Tarp „nuokrypio“ ir „ribos“

1 lentelė. Vaikų apercepcijos testo pasakojimų vertinimų SCORS dimensijų vidurkių skirtumai tarp nuokrypio, ribos ir normos grupių (išskirtų pagal CBCL agresijos skalę). Taikyta vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA)

SCORS dimensijos	Lyginamoji 1 grupė	Vidurkis	Lyginamoji 2 grupė	Vidurkis	p reikšmė
Reprezentacijų kompleksiškumas	Nuokrypis	1,88	Riba	1,92	0,89
			Norma	2,23	0,00**
	Riba	1,92	Norma	2,23	0,00**
Reprezentacijų emocinis tonas	Nuokrypis	2,57	Riba	2,78	0,68
			Norma	3,54	0,00**
	Riba	2,78	Norma	3,54	0,01*
Įsitraukimas į santykius, vertybes ir moralinius standartus	Nuokrypis	1,63	Riba	2,06	0,09
			Norma	2,57	0,00**
	Riba	2,06	Norma	2,57	0,04*
Priežastingumo supratimas	Nuokrypis	1,64	Riba	1,87	0,43
			Norma	2,43	0,00**
	Riba	1,87	Norma	2,43	0,01*

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

grupių reprezentacijų ypatybių statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo aptikta vertinant nė vieną dimensiją.

Berniukų, pasižyminčių agresyviu elgesiu (priskiriamų „ribos“ ir „nuokrypio“ grupėms), pasakojimuose trūksta veikėjų išsamesnių apibūdinimų, jų jausmų, minčių, motyvų įvardijimo. Pasakojimuose vyrauja neigiamas emocinis tonas: atsispindi daugiau smurto, konfliktinių temų, veikėjai dažnai abejingi vienas kitam, nesuteikia pagalbos. Taip pat veikėjai dažnai laužo taisykles, elgiasi netinkamai, nepaklusnūs. Bendravimas dažnai apsiriboja bendra veikla, neįvardijant jausmų. Pasakojimai daugiausia nerišlūs, trūksta logiškų veikėjų elgesio motyvų paaiškinimų. Berniukų, priskiriamų „normos“ grupei, pasakojimuose dažniau apibūdinami veikėjai ir įvardijami jų jausmai. Santykiai dažnai neutralūs arba labiau pozityvūs, veikėjai padeda vienas

kitam, rūpinasi, reaguoja į kito poreikius, norus. Pasakojimų veikėjai dažnai užsiima bendra veikla. Ji neretai apibūdinama neutraliai arba veikėjai džiaugiasi vienas kitu. Veikėjai kartais susiduria su konfliktinėmis situacijomis, tačiau jos yra sprendžiamos, pabaiga dažniausiai laiminga. Elgesio, minčių ir jausmų motyvai įvardijami paprastai arba visai neįvardijami, tačiau pasakojimai yra logiški ir rišlūs.

Iš šių duomenų galima spręsti, kad vaikai, turintys tiek stipriai, tiek menkliau išreikštų elgesio sunkumų, pasižymi mažiau diferencijuotomis, labiau neigiamomis vidinėmis reprezentacijomis, yra mažiau emociškai įsitraukę į santykius, prasčiau išsivysčiusios jų vertybės ir moraliniai standartai, šie vaikai prasčiau supranta socialinį priežastingumą nei vaikai, nepasižymintys elgesio ar emociniais sunkumais.

Siekiant išsiaiškinti, ar statistiškai reikšmingai skiriasi skirtingų vaikų grupių („normos“, „ribos“ ir „nuokrypio“), išskirtų pagal CBCL 6/18 agresijos skalę, atskirų šeimos piešinių vertinimo skalių įverčių vidurkiai, buvo atlikta vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA). Visi kintamieji tenkino normalumo sąlygą pagal Kolmogorovo ir Smirnovo neparаметrinį kriterijų, dispersijos lygios. Patikimumo lygmuo – $\alpha = 0,05$.

Buvo atlikta vienfaktorinė dispersinė vaikų grupių ir jų šeimos piešinių vertinimo skalių analizė. Grupių viduje buvo aptikta statistiškai reikšmingų skirtumų. Todėl atliekamas *post hoc* testas (Tukey), kad būtų galima išsiaiškinti, tarp kurių grupių skirtumai buvo statistiškai reikšmingi.

Kaip matyti iš 2-os lentelės, statistiškai reikšmingai skyrėsi visų šeimos piešinių skalių (Gyvybingumo / kūrybingumo, Pasiidžiavimo ir laimingumo šeimoje, Pažeidžiamumas

2 lentelė. Šeimos kinetinio piešinio vertinimų pagal visuminio vertinimo skales vidurkių skirtumai tarp nuokrypio, ribos ir normos grupių (išskirtų pagal CBCL agresijos skalę). Taikyta vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA)

Visuminio vertinimo skalės	Lyginamoji 1 grupė	Vidurkis	Lyginamoji 2 grupė	Vidurkis	p reikšmė
Gyvybingumas / kūrybingumas	Nuokrypis	3,70	Riba	3,70	1,00
			Norma	5,30	0,03*
	Riba	3,70	Norma	5,30	0,03*
Pasiidžiavimas ir laimingumas šeimoje	Nuokrypis	2,80	Riba	3,80	0,19
			Norma	4,90	0,002**
	Riba	3,80	Norma	4,90	0,14
Pažeidžiamumas	Nuokrypis	5,60	Riba	5,10	0,58
			Norma	3,40	0,00**
	Riba	5,10	Norma	3,40	0,006**
Emocinis atstumas / izoliacija	Nuokrypis	5,60	Riba	5,10	0,73
			Norma	3,40	0,006**
	Riba	5,10	Norma	3,40	0,04*
Įtampa / pyktis	Nuokrypis	4,60	Riba	4,80	0,93
			Norma	2,90	0,01*
	Riba	4,80	Norma	2,90	0,004**
Apsikeitimas vaidmenimis	Nuokrypis	3,30	Riba	3,30	1,00
			Norma	2,00	0,04*
	Riba	3,30	Norma	2,00	0,04*
Keistumas / disociacija	Nuokrypis	3,70	Riba	3,60	0,99
			Norma	2,10	0,04*
	Riba	3,60	Norma	2,10	0,06
Bendra patologija	Nuokrypis	5,00	Riba	4,40	0,55
			Norma	2,80	0,002**
	Riba	4,40	Norma	2,80	0,02*

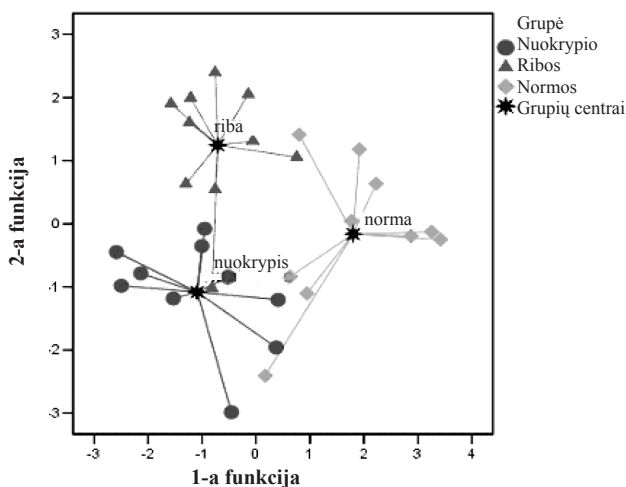
Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

džiamumo, Emocinio izoliacijos atstumo, įtampos / pykčio, Apsikeitimo vaidmenimis, Keistumo / disociacijos ir Bendros patologijos) „nuokrypio“ ir „normos“ grupių vertinimo vidurkiai. Tarp „nuokrypio“ ir „ribos“ grupių statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo. Skyrėsi Gyvybingumo / kūrybingumo, Pažeidžiamumo, Emocinio atstumo / izoliacijos, Įtampos / pykčio, Apsikeitimo vaidmenimis ir Bendros patologijos šeimos piešinių skalių „normos“ ir „ribos“ grupių vertinimai.

Berniukų, pasižyminčių agresyviu elgesiu, piešiniuose šeimos nariai dažnai nutolę vienas nuo kito arba atskirti objektais, atstumu, brūkšniais. Dažniausiai šeimos nariai užsiima skirtingomis veiklomis. Taip pat galima pastebėti, kad piešiniuose dažnai trūksta pagrindo, mažai detalių, spalvų. Veido bruožai dažnai nepiešiami, jei piešiami – veido išraiškos neutralios arba negatyvios. Kūno dalys iškraipytos. Svarbu pažymėti, kad dažnai nupiešiamas vienas šeimos narys. Šeimos narių

dydžių skirtumai nėra ryškūs. Taip pat šios grupės berniukams būdingas stiprus spaudimas, brūkšniavimai, braukymai, trynimai. Apskritai, piešinių kokybė yra prasta. Berniukų, priskiriamų „normos“ grupei, piešiniuose šeimos nariai dažniausiai užsiima bendra veikla, lape išdėstyti vienas šalia kito. Piešiamos fono detalės, veido išraiškos neutralios arba pozityvios. Naudojama daugiau spalvų, ryškesni figūrų dydžio skirtumai.

Šie rezultatai paremia prielaidas, keliamas pagal pasakojimų analizę, kad berniukų, kurie pasižymi tiek didesniais, tiek mažesniais elgesio sunkumais, vidinės reprezentacijos skiriasi nuo vaikų, neturinčių elgesio sunkumų. Sprendžiant iš rezultatų, pirmieji berniukai santykius suvokia labiau kaip atstumiančius, patys jaučiasi pažeidžiami ir reikšmingus suaugusiuosius mato kaip bejėgius, pasyvius, nepatikimus, negalinčius suteikti pagalbos. Vaikai, neturintys elgesio sunkumų, yra kūrybiškesni, naudoja daugiau simbolių, detalių.

1 pav. Klasifikavimas pagal Vaikų apearcepcijos testo pasakojimų SCORS dimensijų vertinimus ir šeimos kinetinio piešinio visuminio vertinimo skalių vertinimus. Atliktas diskriminavimas pagal kanonines funkcijas

Kad būtų galima išsiaiškinti, ar pagal vaikų šeimos piešinių įvertinimus (8 skales) ir pasakojimų vertinimą pagal socialinio supratimo ir objektų ryšių skalę (SCORS) būtų galima vaikus suskirstyti į tris grupes pagal CBCL 6/18 agresijos skalės įverčius („normos“, „ribos“ ir „nuokrypio“), buvo atlikta diskriminantinė analizė.

Pagal SCORS dimensijų (pasakojimų vertinimą) ir visuminio vertinimo skales (piešinių vertinimą) kartu buvo sėkmingai suklasifikuota 90 % visų tiriamųjų: 100 % „nuokrypio“ grupės, 90 % „ribos“ grupės ir 80 % „normos“ grupės. Tai yra tris kartus daugiau nei būtų galima tikėtis tiriamuosius skirstant atsitiktiniu būdu (vidutinė tokio spėjimo tikimybė – 33,33 %). Iš šių rezultatų galima spręsti, kad, nagrinėjant vidines vaikų reprezentacijas, taikant šias dvi metodikas ir vertinant jas pagal minėtas skales, galima tiksliai suskirstyti berniukus į „nuokrypio“, „ribos“ ir „normos“ grupes.

Rezultatų aptarimas

Iš gautų duomenų galima spręsti, kad berniukų, turinčių tiek stipriai, tiek silpniau išreikštą elgesio sunkumų, reprezentacijos yra mažiau kompleksiškos, jų emocinis tonas negatyvesnis, prastesnis išitraukimas į santykius, vertybių bei moralinių standartų išsivystymas ir blogesnis socialinio priežastingumo supratimas, nei berniukų, nepasižyminčių elgesio ar emociniais sunkumais. Rezultatai patvirtina teorines prielaidas, kad vaikų, turinčių elgesio sunkumų, vidinės reprezentacijos yra prasčiau integruotos ir diferencijuotos (Patrick and Rich, 2004). Šio tyrimo duomenys atskleidžia šių berniukų vidinių reprezentacijų ypatumus ir patvirtina kitais tyrimais gautus rezultatus, kad vaikai, turintys elgesio

sunkumų, santykius ir kitų ketinimus interpretuoja kaip priešiškus (Dodge, 1980), kitaip nei elgesio sunkumų neturintys vaikai. Taip pat iš šių rezultatų galima kelti prielaidą, kad elgesio sunkumų turintys berniukai yra mažiau linkę emociškai išitraukti į santykius, tai galėtų patvirtinti hipotezę apie šių vaikų polinkį vengti emocinių sąveikų (Mantymaa et al., 2009; Greenspan and Benderley, 1998). Gali būti, kad mažiau išitraukdami į santykius, jie praranda galimybę ir tiksliai interpretuoti socialinį priežastingumą, matyti pozityvesnius sąveikų aspektus, ir vystyti vertybes bei moralinius standartus.

Kinetinio šeimos piešinio analizė atskleidžia kai kuriuos elgesio sunkumų turinčių berniukų šeimos, jos narių ir savo reprezentacijų ypatumus. Šie berniukai yra mažiau išitraukę į užduoties atlikimą, naudoja mažiau simbolių, nei berniukai, kurie elgesio sunkumų neturi. Remiantis piešinių analize galima teigti, kad jie jaučiasi mažiau priklausantys šeimai, mažiau saugūs, mažiau laimingi šeimoje, mažiau sulaukia pagalbos, yra labiau pažeidžiami, vieniši, santykiuose jaučia daugiau atstumo, izoliacijos, taip pat jaučia daugiau įtampos ar pykčio, kai yra prašomi nupiešti savo šeimą. Berniukų, kurie pasižymi agresyviu elgesiu, vidinį mamos vaizdinį galima apibūdinti kaip silpnos, pasyvios, pažeidžiamos, kartu nepatikimos, nes ji negali suteikti pagalbos. Gauti rezultatai panašūs į kitų tyrėjų duomenis, kurie taip pat atskleidžia vidinių šeimos reprezentacijų sąsajas su vaikų elgesio sunkumais ir socialiniu prisitaikymu (Fury et al., 1997; Hill et al., 2007). Taip pat šiuos rezultatus galima sieti su prielaidomis, kad agresyvius atsakus naudojantys vaikai pasižymi nestabilia saviverte ir jaučiasi pažeidžiami (Baumeister et al., 2000).

Rezultatai atskleidžia, kaip šiame tyrime taikomi metodai (Kinetinis šeimos piešinys ir Vaikų apėrcpcijos testas) kartu gali gerai numatyti vaikų elgesio sunkumus ir jų raiškos lygį („nuokrypis“ ir „riba“).

Elgesio sunkumų turinčių berniukų vidinės reprezentacijos yra svarbi nagrinėjimo sritis, leidžianti juos geriau suprasti ir netgi atskirti nuo tokiomis sunkumais nepasižyminčių berniukų. Remiantis vidinių reprezentacijų ypatybėmis matyti, kad jiems būtina ilgalaikė psichoterapinė pagalba, suteikianti naujos, koreguojančios emocinės patirties, kurianti naujus kokybiškus objektų ryšius ir keičianti vidines reprezentacijas.

Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės

Siekiant patvirtinti šio tyrimo rezultatus, būtų labai svarbu tyrinėti didesnės imties vaikų, turinčių elgesio sunkumų, vidines reprezentacijas, lyginti juos su didesne normine imtimi. Šiame tyrime berniukai, turintys elgesio sunkumų, pasižymėjo ir dideliais kitų skalių (internalių, dėmesio sunkumų, socialinių sunkumų) įverčiais. Tolesniuose tyrimuose būtų galima siekti tirti vaikus, pasižyminčius kuo mažesniu elgesio ir emocinių sunkumų komorbidiškumu, ir taip išskirti dar tikslesnes elgesio sunkumų sąsajas su tam tikrais vidinių reprezentacijų ypatumais. Taip pat galima nagrinėti, kaip skiriasi vaikų, pasižyminčių tik elgesio sunkumais, ir vaikų, pasižyminčių komorbidišiais sutrikimais, vidinės reprezentacijos.

Šiame tyrime buvo nagrinėjamos tik berniukų imties vidinės reprezentacijos, todėl būtų įdomu nagrinėti, kaip skiriasi eksternalių sunkumų raiškos ir reprezentacijų sąsajos pagal lygį. Remiantis teorija,

vidinės reprezentacijos gali kisti, kai kinta asmens patirtis. Mūsų tyrimo imtis buvo pradinio mokyklinio amžiaus vaikų, todėl būtų svarbu tyrinėti, kaip reprezentacijos gali keistis vėliau, o ypač – kaip jos gali keistis po psichoterapinės intervencijos.

Tyrimo buvo atlikta pasakojimų ir piešinių analizė išryškinant specifinius reprezentacijų aspektus. Tyrimo medžiaga atskleidžia labai įvairius vidinių aš ir objektų reprezentacijų ypatumus, todėl tolesniuose tyrimuose būtų galima tokio pobūdžio duomenis analizuoti ir kitais aspektais, pasitelkiant išsamesnę kokybinę analizę.

Išvados

- Berniukų, turinčių elgesio sunkumų, vidinės reprezentacijos skiriasi nuo normos grupei priskiriamų berniukų vidinių reprezentacijų. Berniukai, turintys elgesio sunkumų, pasižymi prastesne reprezentacijų diferenciacija, negatyvesniu reprezentacijų emociniu tonu, mažesniu išitraukimu į santykius, prastesniu vertybių bei moralinių standartų išsivystymu ir menkesniu socialinio priežastingumo supratimu.
- Berniukų, turinčių elgesio sunkumų, vidinėse reprezentacijose suaugusieji yra pažeidžiami, abejingi, nepatikimi, nepastovūs, negalintys suteikti pagalbos.
- Berniukų, turinčių elgesio sunkumų, aš vidinėse struktūrose yra reprezentuojamas kaip pažeidžiamas, atstumtas, nepriklausančio šeimai.
- Elgesio sunkumų turinčių berniukų vidinės reprezentacijos pasižymi specifiniais bruožais, kurių analizė leidžia skirstyti vaikus pagal elgesio problemų raiškos lygį.

LITERATŪRA

- Achenbach T. M., Rescorla L. A. *Manual for the ASEBA school-age forms & profiles* // Burlington, VT: University of Vermont Research Center for Children, Youth, and Families, 2001.
- Anselmi L., Barros F. C., Teodoro M. L., Araujo C. L., Menezes A. M., Piccinini C. A., Rohde L. A. Continuity of behavioral and emotional problems from pre-school years to pre-adolescence in a developing country // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008, vol. 49 (5), p. 499–507.
- Bateman A., Fonagy P. *Psychotherapy for borderline personality disorder: Mentalization based treatment*. New York: Oxford University Press, 2004. P. 55–109.
- Baumeister R. F., Bushman B. J., Campbell W. K. Self-esteem, narcissism, and aggression: Does violence result from low self-esteem or from threatened egotism? // *Current Directions in Psychological Sciences*. 2000, vol. 9 (1), p. 26–29.
- Baumeister R. F., Smart L., Boden, J. Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of self-esteem // *Psychological Review*. 1996, vol. 103, p. 5–33.
- Bellak L., Bellak S. S. *Children's apperception test*. New York: C.P.S., 1959.
- Burns R. C., Kaufman S. H. *Kinetic family drawings (K-F-D): An introduction to understanding children through kinetic drawings*. New York: Brunner, Mazel, 1970.
- Cale E., Lilienfeld S. O. Psychopathy factors and risk for aggressive behavior: A test of the „threatened egotism“ hypothesis // *Law and Human Behavior*. 2006, vol. 30 (1), p. 51–74.
- Carlson A. E., Sroufe A. L., Egeland B. The construction of experience: A longitudinal study of representation and behavior // *Child Development*. 2004, vol. 75 (1), p. 66–83.
- Crick R. N., Dodge A. K. A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment // *Psychological Bulletin*. 1994, vol. 115 (1), p. 74–101.
- Dodge K. A. Social cognition and children's aggressive behavior // *Child Development*. 1980, no 51, p. 162–170.
- Dodge K. A., Lansford J. E., Burks V. S., Bates J. E., Petit G. S., Fontaine R., Price J. M. Peer rejection and social information-processing factors in the development of aggressive behavior problems in children // *Child Development*. 2003, vol. 74, p. 374–393.
- Fonagy P., Target M. *Psychoanalytic theories: Perspectives from developmental psychopathology*. London: Whurr Publications, 2003. P. 107–118, 270–283, 303–311.
- Fury G., Carlson E. A., Sroufe L. A. Children's representations of attachment relationships in family drawings // *Child Development*. 1997, vol. 68 (6), p. 1154–1164.
- Greenspan S. I., Benderly B. L. *The growth of the mind. And the endangered origins of intelligence*. Cambridge: Da Capo Press, 1998. P. 144–145, 252–280.
- Hill J., Fonagy P., Lancaster G., Broyden N. Aggression and intentionality in narrative responses to conflict and distress story stems: An investigation of boys with disruptive behaviour problems // *Attachment and Human Development*. 2007, vol. 9 (3), p. 223–237.
- Kochanska G., Barry R. A., Aksan N., Boldt L. J. A developmental model of maternal and child contributions to disruptive conduct: The first six years // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008, vol. 49 (11), p. 1220–1227.
- Mantymaa M., Puura K., Luoma I., Vihtonen V., Salmelin R. K., Tamminen T. Child's behaviour in mother-child interaction predicts later emotional and behavioural problems // *Infant and Child Development*. 2009, vol. 18 (5), p. 455–467.
- Moffitt T. E. Life-course persistent and adolescence-limited antisocial behavior: A 10-year research review and research agenda // B. B. Lahey, T. E. Moffitt, A. Caspi. *Causes of conduct disorder and juvenile delinquency*. New York: Guilford, 2003. P. 49–75.
- Niec L. N., Russ S. W. Relationships among affect in play, interpersonal themes in fantasy, and children's interpersonal behavior // *Journal of Personality Assessment*. 1996, vol. 66 (3), p. 645–649.
- Patrick J., Rich C. Anger management taught to adolescents with an experiential object relations approach // *Child and Adolescent Social Work Journal*. 2004, vol. 21 (1), p. 85–100.
- Romeo R., Knapp M., Scott S. Economic cost of severe antisocial behaviour in children – and who pays it // *British Journal of Psychiatry*. 2006, vol. 188 (6), p. 547–553.
- Sroufe L. A. *Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood* // *Attachment and Human Development*. 2005, vol. 7 (4), p. 349–367.

TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika / Red. R. Buinevičius, A. Žembinas. Kaunas: Medicina, 1997. P. 206–207.

Westen D., Lohr N., Silk K., Kerber K., Goodrich S. Social cognition and object relations scale revised (SCORS-R): Manual for coding TAT data. Atlanta: University of Emory, 2002. P. 1–125.

Žukauskienė R., Kajokienė I. CBCL, TRF ir YSR metodikų standartizavimas naudojant 6–18 metų Lietuvos vaikų imties duomenis // *Psichologija*. 2006, t. 33, p. 31–45.

MENTAL SELF AND OBJECT REPRESENTATIONS OF 7–10 YEARS OLD BOYS WITH BEHAVIOR DIFFICULTIES

Rasa Bieliauskaitė, Eglė Kuraitė

S u m m a r y

This study looked into the links between the external difficulties and the internal “self” and objects representations. The aim of the study was to compare the internal representations of the children with the behavioral difficulties to children with no behavioral difficulties in order to gain a better understanding of the inner structures which could be linked to inappropriate and aggressive behavior. Boys with behavioral difficulties aged 7–10-year-old were recruited and compared with the boys of the same age with no behavioral difficulties. 20 boys from the clinical sample and 10 boys from the control group – 30 boys in total – were assessed. The measure used to assess external difficulties was Child Behavior Checklist. Projective tools such as Children Apperception Test and Kinetic Family Drawing were applied to assess the representations. The results of the projective methods were analyzed with the “Social Cognition and Object Relations Scale” (SCORS) and “The Global Rating Scale”. According to SCORS four dimensions of internal representations were assessed: complexity of representations of people, affective quality of re-

presentations, emotional investment in relationships, values and moral standards and understanding social causality. The study results show that inner “self” and object representations of the boys with behavioral difficulties are different from the ones of the boys without behavioral difficulties. Representations of the clinical sample are less differentiated, have a negative emotional tone. These boys also show a lower capacity for emotional investment in relationships and moral standards, an impaired understanding of social causality. Boys with the behavioral difficulties see others as indifferent, rejecting, vulnerable, unreliable, inconsistent and not being able to help. Their inner “self” is represented as vulnerable and rejected, unattached to his family. The projective method used in the study and analysis of the data allows us to predict behavioral difficulties. Mental representations of children with behavioral difficulties have specific characteristics. The different experiences in long term psychotherapy could transform those characteristics into more adaptable ones.

Key words: boys with behavior difficulties, mental self and object representations, projective tools.

Įteikta 2011-01-20